

ב) אל יישכח ברתחת הוויכוח, שבשעה זו אין שום הסדר מחייב בענייני הכתיב, ואם אנו שומעים היום, כי לשלושה מסעיפי ההצעה מסכימים גם המתנגדים החריפים להצעה בשלמותה, ולא מן הנמנע, שאף הסעיף הרביעי, שנתקבל על דעת הרוב בוועדה, יזכה גם הוא לרוב במליאה — הרי מן הדין, שלא יישכח חלקה של הוועדה בקידום הפתרון.

ג) מבקש אני מן החברים שיזכרו, כי נכנסה האקדמיה בדיון מסובך זה של שאלת הכתיב לא מפני הרצון לחדשנות. זה שנים האקדמיה נתבעת להסדיר את ענייני הכתיב, והציבור מצפה — ובדין — לתשובתה של האקדמיה. יכולה האקדמיה שתאמר, שאין בפיה כל תשובה לשאלה כאובה זו, שהיא לדעת חברים מסוימים, ואף דעתי, משאלות היסוד בחינוכנו הלשוני ובתרבותנו בזמן הזה. היעדר תשובה אף היא תשובה. יש חברים הסבורים, שהאקדמיה חייבת בתשובה, ומהם יש מראים על הדרך לתשובה.

ד) נתעוררה היום שאלת סמכותה של האקדמיה. אני מתכוון למברקו של חבר האקדמיה המשורר אורי צבי גרינברג, הפוסל את זכותה של האקדמיה כמוסד מחוקק.

אני בא להסתמך דווקא על העובדה, שהכנסת היא שהקנתה לאקדמיה את הסמכות לחוקק בענייני הלשון. אני מבקש להסתמך על עניין אחר, ובו אני רואה את סמכותה המוסרית של האקדמיה. באקדמיה יושבים מגדולי היוצרים בלשון העברית שבדורנו. אני מתכוון דווקא לסופרים מבין חברי האקדמיה, ואני מתקשה להבין, במה נופלת זכותה של האקדמיה לתקן תקנות בענייני הכתיב מזכותו של אותו לגיון הנקדנים עלומי השם, שתיקנו תקנות הכתיב בשעתם, ורבים דבקים בתקנותיהם של אלו, כאילו היו תורה מסיני. אקדמיה שאין לה סמכות אפילו לתקן תקנות בכתיב — ספק, אם היא ראויה לשם זה.

ה) ועוד פרט: שמעתי תרעומת על הרכב הוועדה, שמא יש חברים, הסבורים שהורכבה הוועדה כך, שתוצאות עבודתה היו צפויות מראש. עלי לומר להם: ועד הדקדוק נבחר במליאה. כשהוטל על ועד הדקדוק לטפל בשאלת הכתיב, עמד והכריז על עצמו, שהוא יהיה הוועדה לענייני הכתיב. ידענו כי בשאלת הכתיב כמעט כל חבר באקדמיה יש לו דעה משלו. אילו באנו להעמיד ועדה על פי מספר המעוניינים בשאלה זו, היה עלינו לשתף בוועדה את כל חברי האקדמיה כמעט. ברי, שבהרכב כזה אין שום ועדה יכולה לפעול פעולה של ממש. לפיכך הסתפקנו במניין החברים שבועד לדקדוק וביקשנו להוסיף עליהם באי־כוח משרד החינוך. וזהו הרכב הוועדה לענייני הכתיב. סוף סוף אין הוועדה אלא מכינה הצעות, והמליאה היא שתחליט. ובמליאה הלא משתתפים כל חברי האקדמיה, ובידם כוח ההכרעה.

ו) כדי לכוון את המשך עבודתנו לקראת המעשה, אני פונה אל כל החברים, שיש להם הצעה מעשית לתיקון הכתיב, שימציאו אותה לוועדה. על פי התשובות שיתקבלו נדע להחליט, אם יש טעם להמשיך בעבודתנו. שמא נלמד מן התשובות, שעל הוועדה להחזיר את המנדט למליאה.

הישיבה החמישים

ביום כ"ו באייר תשכ"ב בשעות 4 עד 7 אחה"צ בבית האקדמיה בירושלים.

הנוכחים: חברי הכבוד האדונים הוז, סלושץ.

החברים האדונים אברמסון, בן־חיים, בנעט, גרינברג, טור־סיני (י"ר), ייבין,

מירסקי, סדן, קוטשר, רבין, ריבלין, שירמן.

החברים היועצים האדונים אירמאי, בורלא, בלאו, בן־נון, הגב' גרבלי, זידל,

לייבל, מלצר, קרוא, קריב, שבטיאל, שלי.

אורחים: האדונים אבן-שושן, פרופ' אורלינסקי, ארגון ("למרחב"), בנצור ("ידיעות אחרונות"), גינור ("על המשמר"), ישראל כהן, ד"ר מ' כוכבא, ר' סיוון, דב קרמר.

המנהל האמריקלי הא' מנור.

הצטדקו: האדונים אורבך, ברגרין, הלוקין, עגנון, פולוצקי (בחור"ל), שלונסקי.

סדר היום: המשך הוויכוח על הצעת כללי הכתיב.

הא' טור-סיני: אני חוזר ומזכיר את חשיבות הבעיה: היה זה דבר נועז ביותר, כשבא עם ישראל בארץ והחליט להשתמש בלשון העברית ובכתב העברי לשימוש בהווה ולעתיד; כתב זה לא נוצר בבת אחת, ולא נוצר לפי תנאי החיים היום, ולפיכך מרובים בו הקשיים. זו בעיה גדולה, שאין אנחנו רשאים להשתמש ממנה. בוועד הלשון היה לי חלק רב בדיונים הקשים האלה, ורבה זכותם של החברים, שעמלו אז אתנו, עד שהגענו להסדר מסוים. לא אמרנו שפתרנו את כל הבעיות, אלא הצענו שימוש אחיד בכתב. לצערנו לא הייתה לוועד הלשון הסמכות, שיש עתה לאקדמיה. הלכנו אז בדרך של פשרה, וגם עתה אפשר יהיה לעניין מסובך כזה, נמצא שהציבור לא יקבל מיד הצעות מרחיקות, והרי את הציבור אנו באים לשרת. לשם המשך בירורה של הבעיה הייתה חובה עלינו להביא לדיון את הצעות הוועדה שטיפלה בעניין. אני חוזר ומבקש מן שירות השידור ומבאי כוח העיתונות לזכור, שלפי שעה אין כל אלו אלא הצעות, שאחד יראה בהן דרך של אמת, והאחר יראה בהן צעד מסוכן. הדיון עד עתה היה דיון חלקי והובעו בו בעיקר דעות נגד הצעת הרוב בוועדה. היום ומחר יימשך הדיון. אחר כך אציע להעביר את הדיון שוב לאותה ועדה, אולי בתוספת חברים אחרים, על יסוד הוראות שניתן מכאן. ברור, שלא היום ואף לא מחר נוכל להחליט. לדיונו כאן אנו הזמננו גם מספר אורחים מכובדים, כי אנו מעוניינים מאוד גם בתגובות הציבור, בתגובות הסופר העברי, בתגובות המורה העברי.

הא' בן-חיים: ביקשתי רשות הדיבור עם פתיחת הישיבה לא כדי להתווכח על סעיף מסעיפי ההצעה — אני מקווה שתהיה לי ההזדמנות לומר את דבריי בהמשך הוויכוח — אלא כדי להעיר הערה הנוגעת להצעת הוועדה לכתב.

בשניים מבין ששת סעיפי ההצעה הוצע סימון התנועות e, a ולדוגמה — ואני מדגיש לדוגמה בלבד — הוצעו סימנים הלוקחים מן המלאי הגראפי של העברית, כידוע וכנאמר במפורש בגוף ההצעה. לא הוצע כל עיקר להוסיף צורת אות על אותיותיה של העברית, כפי שהן משמשות בימינו, ובוודאי שלא הוצעה v לאטינית, ולא היפוכה של v לאטינית. עצם הרעיון להכניס בכלל הא"ב העברי אות לאטינית, הריחו סותר את העקרונות שהשתיה עליהן הוועדה לכתב את הצעותיה, ואף דבר זה נאמר ונכתב במפורש בדברי ההסבר שנמסרו לידיעת הרבים. ברי שאין לתלות באקדמיה את העובדה, שסימנים אלו, וכן הסימן i, הלוקחים מכתבי יד עבריים, מעלים במוחותיהם של רבים את האסוציאציה לכתב לאטיני, ולא למקור העברי שממנו שאבה הוועדה.

בהזדמנות זו אני מבקש לומר, שהמזכירות של האקדמיה תמיד נכונה לשרת את ציבור המעוניינים באינפורמציה מהימנת על החלטותיה של האקדמיה ועל הצעות ועדותיה, במידה שהוכשרו לפרסום, ככלל מעשיה האחרים של האקדמיה. גם בעניין הכתיב יכלו ויכולים המעוניינים לפנות אל המקור הזה, ואנו מבקשים מהם לפנות תחילה את המקור הזה, בשעה שהם באים לדון במעשי האקדמיה.

הא' אבן-שושן: מורי ורבי נשיא האקדמיה, חברי האקדמיה המכובדים,

הנני מודה על הזכות, שניתנה לי, להעלות במעמד נכבד זה מקצת ממחשבותיי על ההצעות לשיפור הכתיב, שהייתי שותף בעריכתן.

היטיב לעשות נשיא האקדמיה, שלא דחק את הקץ ודחה את המשך הדיונים לתקופה ממושכת למדיי, שכן ניתנה בינתיים האפשרות לכל אחד, ולחברי הוועדה בכלל זה, להרהר בדברים ובהשגות, שנשמעו כבר, ואף לקלוט הדים מן הציבור — מורים, סופרים, עיתונאים ואנשי ציבור ומדע — על נושא כה נכבד.

אכן, לאמתו של דבר, הגיעו לא הדים, אלא "סופות ורעמים" ממש: מבול של לתקפות והשגות מלוות נימוקים מנימוקים שונים, על פי רוב בעיקר מתחום הרגש וההתרגשות, כדי לסכל את "המזימה הנוראה" של הוועדה. כל הבליסטראות כווננו, כמובן, אל השלב האחרון שבהצעה, שלב תוספת הווקאלים e-r-a, עד כדי הסחת דעת גמורה משלביה האחרים של הצעות הוועדה, שלמעשה לא הייתה להם התנגדות של ממש.

ואכן, יש להצטער לא על עצם הביקורת — אדרבה, יש בה עדות להתעניינות הרבה של הציבור בבעיה — אלא על התמונה המוטעית, שניתנה להצעה מתוך אי-הבנה מצערת, כאילו הוצע להכניס לתוך האל"ף-בי"ת שלנו שתי אותיות לאטיניות, רחמנא ליצלן. וכיוון שלא נשמע בעיתונות קולם של חברי הוועדה, אין תמה שהכול עטו אל ה"מציאה", שנודמנה להם, והמסירו אש וגופרית על הכנסת הלאטיניות ללשוננו. ולא נחה דעתו של אחד הסופרים המחוננים, עד שיצא במאמר קטלני נגד "הליגיגורים הרומיים, שהעמידו אותם, אחד על רגליו ואחד על ראשו, בין יהודים כשרים, ואומרים להם: עשו סדר ביניהם!"

ומתוך רתחת הביקורת התחיל להזדקק יותר ויותר הקול הקיצוני של רבים וטובים: מה לכם כי נזעקתם? אין בכלל בבעיה של כתיב! זה דורות אנו כותבים עברית ומבינים זה את זה — ומה כל הרעש? הכתיב העברי קשה? — נשב ונלמד! אין רע, אם יעמול הלומד ויתייגע קצת, עד שיקנה לו דרכי הכתיב! ולא זו אף זו: הכתיב העברי, אפילו זה הנקרא "חסר", קל הרבה יותר מן הצרפתית או מן האנגלית, שבהן כמה גושי אותיות נקראים בשבעה דרכים וכמה וכמה צירופים אינם נהגים כל עיקר, ואע"פ כן כלום שמענו שיציעו הצרפתים והאנגלים לשנות את כתיבם ולהתאימו יותר לקריאה?

ובכלל, מה פסול בכתיב העברי הנהוג בימינו, כפי שהוא נכתב בעיתון? ואחרים עוד הרחיקו ומרחיקים לכת בטענם: הלא יש לנו מערכת כתיב בנויה לתפארת, מדויקת ונוחה ושווה לכל נפש — הלא הוא הכתיב המנוקד — ואם אמנם חשקה נפשנו בריפורמה ובשינוי — ניתנה ראש וגשובה אליו, ושלום על ישראל!

והנה את התשובה הקולעת ביותר לסענה הראשונה (שכתיבנו קל מן הכתיב של הלשונות הלועזיות) נתן, לדעתי, המשורר נתן אלתרמן במאמרו ב"דבר" — "הכתב וריבו", וראוי הוא שיהיה לנגד עיני כל חברי האקדמיה. לא אחזור כאן על פרטיו ונימוקיו.

רבתיי, טעות יסודית טועים "סניגורים" הכתיב שלנו. שורש הבעיה לא בקשיי הכתיב ובטורח הלמידה, אלא באופיו הסתמי ובשפע המלים רבות המשמעות שבו. הכתיב באנגלית אמנם קשה, אולם לאחר שלמד הלומד מלה בכתיבה המסורבל, ידענה ויבינה כל אחד, שכן היא חד-משמעית (למשל night, שמשמעותה תמיד לילה). לא כן בעברית, שכן שום לימוד ושום יגיעה לא יקנו לו ללומד ולא לקורא, מה פשר המלה המצטרפת מן האותיות בקר, אם היא נמצאת במבודד, למשל בכותרת או בשלט וכדומה. אלתרמן מביא כדוגמה את הכותרת הספר לספר: כוונת הכותב היא "הספר לספר". כתיבנו במצבו של היום הוא כתיב נוסריקוני, שהוא טוב ונאה לחידודי חידות וניחושים, אך לא כאמצעי תקשורת השווה לכל נפש.

אולם יתרה מזו: כלום באמת קיים אצלנו כתיב אחד? הלא כמספר העיתונים והוצאות הספרים מספר הכתיבים, זה מחסר וזה ממלא קצת וזה ממלא הרבה — מין הפקרות, שאין דוגמתה בשום אומה ולשון.

ובתוך הערבוביה הזאת ראשון הסובלים הוא המורה העברי: המורה חייב להקנות לתלמידים דרך אחת, סלולה ובהירה בכתיב, ודרך זאת אינה נהירה לו לעצמו... וקרוב אי-הבהירות — התלמיד הנקלע בכתיבתו משיטה לשיטה, מכתב מנוקד "חסר" לכתיבים שונים, הכול לפי המורה ודרישותיו, ואין נחת. תלמיד בכיתות הבינוניות של ביה"ס היסודי כי יכתוב בוקר בוי"ו, רבים המורים, אשר ימתחו קו אדום מתחת למלה — סימן לשגיאה, או אם יכתוב רבינו ("משה רבינו") יראו בכך בורות דקדוקית. וכך עד בחינות הבגרות ועד בכלל. ולא אחת ייחרץ דינו של נבחן לשלילה בחיבורו, אם "טעה" והטיל וי"ו או יו"ד ללא צורך, או אף להפך...

אין כל ספק, כי ההישגים הקלושים בלשון ובסגנון של תלמידינו חלק רב להם באותה מבוכה ורשלנות שבהלכות הכתיב.

לא ייפלא אפוא, שמשרד החינוך היה מראשי המעוניינים בשיפור הכתיב, וממנו יצאה היוזמה לסימפוזיון על הכתיב ולהקמת הוועדה לבדיקת הכתיב מיסודו.

לא תבוא גאולה לבעיה זו אלא לאחר שתימצא הדרך לכתיב אחד ואחד וחד-משמעי, שייחייב את הכול, על אף חבלי המעבר הקשים וצורך ההיגמלות מהרגלים של שנים. והדרך היחידה לכך — מציאת פתרון לווקאליזציה מלאה של הכתיב במידת האפשר.

אמנם כן, יש לנו מערכת שלמה של כתיב ווקאלי שלם, הלא הוא הכתיב המנוקד, הכתיב הדקדוקי. אולם ברור לכול, כי עם היות הניקוד מערכת נפלאה ומדויקת, ששמרה על לשוננו והביאה אותה לכתיב עד הלום, לא יוכל כתיב זה בשום פנים, גם אם נרצה בכך ונחויב על כך, להיחפז לכתיב עממי יומיומי וחילוני. לא נוכל להחזיר עוד את גלגל התפתחות הכתב אחורנית. הכתיב המנוקד לא שימש מעולם ככתיב לתקשורת בין בני אדם. הוא שימש רק כעזר לקריאתם הפאסיבית של טקסטים מקודשים. גם משרורי ספרד לא כתבו שיריהם בניקוד. מטעמים פסיכולוגיים ומעשיים מובנים אין לך אדם, שיכתוב שורה באותיות, ואח"כ יחזור וינקד כל אות (והלא כך נוהגים לנקד הנקדנים...). לא אנע כאן בבעיה החמורה הנוספת, שאין הניקוד הטברייני מתאים לדרכי ההגייה הספרדית שלנו, ונימצא מכשילים את עצמנו ואת הכותבים (כשם שאנו מכשילים את התלמידים) ע"י החיוב לנקד קמץ ופתח מכאן, קיבוץ ושורק מכאן, וצירי וסגול (שאף ביניהם הבדל איכותי מועט) מכאן. לפיכך התעלמה הוועדה מראש מן האפשרות של הכתיב המנוקד והתרכזה בעיקר הבעיה: המשכת התפתחותו של הכתיב ההיסטורי הנהוג עד ימינו, הכתיב הבלתי מנוקד הנקרא מלא — לשם הבהרתו והאחדתו ופישוטו המקסימלי. ולשם השגת מטרה זו באו הצעות הוועדה הכוללות שלושה שלבים, המצטרפים אמנם לשלמות אחת אידיאלית, אולם מאידך, קבלתו של כל שלב יש בו כבר משום צעידה חשובה לקראת הפתרון.

השלב הראשון: הטלת נקודות דיאקריטיות כחובה באותיות כפולות ההגייה והמשמעות, היינו בכ"פ, ש שמאלית, וי"ו חלומה ושרוקה, ה"א מפיך. חובה זאת תכביד קצת על הכותב ועל המדפיס, אבל הפסד הטורח יצא בשכר הבהירות וקלות הקריאה. אגב, יש למעשה לתת גושפנקה רשמית לנהוג זה מכבר בכמה הוצאות ספרים מכובדות, כגון "עם עובד", "דביר" ועוד. ביה"ס יקבל חומרה זאת ברצון, ואף העיתונות תענה בסופו של דבר אמן. אגב, במרבית הלינוטייפים מצויות אותיות אלה כשהן דגושות. נראה לי, כי איש לא יוכל להתנגד להצעות של שלב זה, שיש בהן משום התקרבות מסוימת לכתיב המנוקד.

השלב השני: אף בו אין "מהפכנות" רבה לעומת הנהוג. עיקרו — כלל אחד יחיד לכתיב התנועות i, o, u — תמיד מלא וי"ו או יו"ד (להוציא כמה מלים שאפשר לוותר בהן על המילוי). ידוע לכול, עד מה רבו הסיבוכים, הכללים והיוצאים מן הכלל וההסתייגויות בכללי ועד הלשון, שהכניסו יותר מבוכה בין הכותבים משהבהירו. הכותב, לפי כללי ועד הלשון, חייב להיות מדקדק מומחה כדי לדעת, היכן מותר להטיל יו"ד, והיכן אסור (טיבה — מלא, אבל אמי — אם שלי — חסר; זיכרונות מלא, אבל דמיונות חסר...). כשאדם כותב כתיבה רהוטה, לא יוכל להיהפך למדקדק ולהיעצר ליד כל תנועה ולהרהר ולהחליט על יסוד הכלל הדקדוקי, איך יכתב. פשטות ובהירות — אלה צריכים להיות נר לרגלי הכותב, ואחידות בכלל, ואז תהא כתיבתו רהוטה וטובה. והנה בשלב זה, נדמה לי, כי אין מערער על ביטולו של הקיבוץ. אף לגבי הקמץ הקטן והחטף קמץ, שתנועתם o, מעטים החולקים, וכבר יש לנו מסורת של כמה עיתונים הכותבים וי"ו. ובעניין מילוי היר"ד בתנועת i (גם בהברה סגורה בשווא נח), גם לכך יש לנו מסורת של כתבייד מרובים (מחזור יניי ורבים אחרים). וכשם שאין אנו רואים בשורק פגיעה בכללי הניקוד והדקדוק, כך אין כל יסוד לראות במילוי היר"ד בחירק כל פגיעה בחוקי הלשון.

אם נקבל כיסוד את שני השלבים הללו של הצעות הוועדה, הרי התקדמנו התקדמות רבה בשיפור כתיבנו, ומנענו מן הכתיב אחוז ניכר של סתמיות ואי-בהירות. אולם ברור, כי אין זה עדיין סוף הדרך לזקאליזציה המלאה. עדיין נהא חסרים סימון בהיר ל a ול e, שהם תופסים לפי המשוער כ-70% מכלל התנועות.

ולפתרון השלם בא השלב השלישי בהצעות הוועדה (אמנם של מחצית הוועדה): מתן סימנים לשתי תנועות אלה. כי זאת עלינו לזכור, שהכתיב הווקאלי, הבלתי-מנוקד, בא לציין את ההבדל האיכותי בין התנועות, ולא את הבדלן הכמותי. הוי"ו השרוקה מסמנת u ארוכה וקצרה, החלומה — o ארוכה וקצרה, היר"ד — i ארוכה וקצרה.

אם נרצה להיות עקיבים, תפול ממילא הטענה החמורה של ביטול תנועות מישראל ע"י קביעת סימן אחד לקמץ ולפתח, ואחד לציירי ולסגול, שכן ההבדל בין כל זוג שבהם הוא כמותי בלבד, ולא איכותי (במבטא המקובל בימינו). כי גם לכך עלינו לתת את דעתנו, שלשון חיה אינה נלמדת מן הכתב, אלא מתוך הדיבור החי, והכתיב אינו אלא צורה טכנית-גראפית, הבאה לרמוז על אופן הקריאה. לפחות בכך מותר לנו ללמוד מאומות העולם, שיש להם a אחד הנקרא במלים שונות בהגיות שונות (e שבאנגלית, לפי ובסטר, נהגה ב-8 אופנים!). את ההגייה הנכונה ספר (ולא ספר), יושב (ולא יושב) לא מן הכתיב נלמד, אלא מן הדיבור החי — מן המורה הדובר, מן הרדיו וכו', ולוואי ונקפיד על כך!

הוועדה לא הציעה את חדשה, ועל אחת כמה וכמה לא אות לאטינית, אלא סימן דיאקריטי קטן בלבד, לקוח ממקורותינו — מן הניקוד הבבלי. איש לא טען, כי סימנים אלה שהציעה הוועדה — כאלה ראה וקדש! אפשר לבור משחו טוב יותר ונוח יותר. העיקר — אם נוכל לקבל את הסימנים כעיקרון, הצורה הסופית תימצא. ועוד זאת: אין, לדעתנו, בהוספת סימנים קטנים ל a ול e משום פגיעה בשלד המלה, כשם שאין וי"ו ויר"ד פוגעות בכך.

הנני מרשה לעצמי לבסוף לפנות כמורה אל האקדמיה, שלא תירעע מדרכה ותחתור בכל האמצעים לפתרון הכתיב, גם אם יש בכך משום גזרה זמנית על ציבור הכותבים. הכתיב תובע שיפור בדורנו, דור הנחלת לשון וכתוב לעם, והציבור כולו, אף השמרנים שבו, יודו בסופו של דבר לאקדמיה, אם אמנם תעז ותציע פתרון של ממש ובהקדם.

הא' רבין: הא' אבן-שושן הזכיר את הצד הרגשי. אני חושב, שהעיתונות עשתה דבר נכון, שהדגישה צד זה. כל עניין הכתיב הוא עניין טבוע ברגש. כולנו מבינים את האחריות

הרבה של כל החלטה שתהיה, שההתנגדות נובעת לא רק משמרנות, אלא יש כאן עניינים רגשיים עמוקים, עד שבאמת צריך לחשוב מחשבה רבה לפני כל שינוי. ברור, שיש צד חברתי חשוב וגדול. בכל שינוי כתיב יש עניין של התרחקות מן המסורת. יש סכנה רצינית, שיתפתחו אצלנו שני כתיבים, החדש והישן, זה בצד זה. וכל שינוי בכתיב, בעיקר אם הוא דורש אותיות חדשות, יצריך הוצאות ענקיות במשק הלאומי לשם שינוי המכונות וכו'. אפילו אם הכתיב החדש לא ימנע קריאת הדברים שהודפסו קודם, הרי יצטרכו להדפיס הכול מחדש לבתי-הספר. אם כן, ברור שהאחריות רבה מאוד. משום כך אדבר נגד הצעת כל הוועדה, ז"א ההצעה המינימלית של כתיבת וי"ו ויו"ד בעקיבות, של תוספת נקודה להבעת i, o, u, ושל דיגוש ב, כ, פ. נכון שיש כאן תיקון מועיל, אבל מידת התיקון היא כל כך מועטת, שכמדומני אינה מצדיקה כלל וכלל את השינויים במכונות, ההדפסות מחדש וכו'. בכך הכול i, o, u, הן 18% של התנועות. בחלק ניכר של המקרים אנחנו כבר כותבים וי"ו ויו"ד. אין מקרים רבים של ספק בין o ל־u, ובדרך כלל קל מאוד לקבוע מה לקרוא. אם כן, העזרה שנביא תהיה אמנם עזרה, אבל קטנה, וההוצאות לא מוצדקות.

שנית, דווקא ההצעה הזאת מרחיקה אותנו מתמונת הכתיב המקובלת. הוועדה לא אמרה, שבמלים הקטנות כמו כ ל, ל א וכו' לא יכתבו וי"ו. כנראה היא מתכוונת לכתוב גם בהן וי"ו ויו"ד. ז"א שתמונת הכתיב תשתנה במידה רבה מאוד. מי שיהיה רגיל לכתיב המוצע, יהיה לו קשה לקרוא את הכתיב הישן, ונצטרך בין כך ובין כך להדפיס מחדש את כל הספרים, שנרצה להמשיך לקרוא בהם. ברור, שגם הכתיב הזה מנוגד לדקדוק. לא רק חטף קמץ, אלא גם קמץ קטן ייהפך לעניין של שרירות.

לפיכך אני רוצה לומר, שאם נמצא כאן, שאפשר לקבל רק את הצעת כל הוועדה, אצביע נגדה, כי בזה נעשה תיקון קטן, שיעלה הרבה. אם לא נוכל לעשות יותר מזה, אני מציע שנחכה. ועוד, הרי שימת הנקודה בצד o, u, הייתה כבר בכללי הכתיב של ועד הלשון, והדבר לא נתקבל בקהל.

לא מצאתי שום דרך מתקבלת על הדעת למדוד את הנזק, הנעשה ע"י אי-הבהירות של הכתיב שלנו. ברור, שיש כאן נזק, ושהדבר מאט את הקריאה. דומני שהאקדמיה הייתה עושה דבר טוב, לו ערכה מחקר על כך ע"י פסיכולוג.

הא' בן-חיים : כבר קיים מחקר כזה.

הא' רבין : דומה לי, ע"פ ידיעתי האישית, שיש בארץ אנשים רבים, היודעים לקרוא עברית מנוקדת, ואינם קוראים עברית בלתי מנוקדת. לא פלא אפוא, שלעיתון "אומר" יש קוראים רבים בין הוותיקים בארץ, שקשה להם מאוד הכתיב הבלתי מנוקד. אני יודע הורים, הקוראים רק את ספרי הקריאה המנוקדים של ילדיהם ונמנעים לקרוא רומנים או ספרות אחרת בלתי מנוקדת. ברור, שכאן לא עניין של למדנים. כאן עניין של העם, יש לחשוש, שמצב זה יתרחב, וצריך לעשות משהו. ועוד, אנחנו רוצים, שהאקדמיה תדאג לנכונות הדיבור, לשיפור הדיבור העברי. דומני שהדרך הטובה ביותר לדאוג לשיפור העברית המדוברת היא לתת לעם כולו כתיב, שבו אי אפשר לטעות במבטא. כמובן, צריך להבדיל בין שאלת הקריאה הקלה ובין שאלת הדיבור הנכון. אם כן, אני חושב, שיש לצדד בהצעת המיעוט, כלומר ההצעה השלמה של הנהגת כל התנועות, או שלא לקבל שום החלטה, ועל כל פנים לא לקבל את ההצעה המינימלית, אם אין מקבלים את המקסימלית. הצעת המיעוט יכולה להיות רק לטובה. כל הקשיים הפסיכולוגיים, הטכניים והחברתיים שבהצעה הזאת, ישנם למעשה גם בהצעת הוועדה כולה, ואין אנחנו מרוויחים מכך, שאנחנו פותרים פחות שאלות ע"י שאנחנו נמנעים מלתור את כל הבעיה. מהי בעצם ההצעה הזאת ? הרי הצעה זו אינה יוצרת אותיות חדשות,

אלא מין ניקוד, שהושם בִּין האותיות, כמו שהושם הניקוד הארץ־ישראלי והבבלי בין האותיות. כל הצעה טובה תביא תמיד סימני ניקוד, שאפשר לכתבם במהלך אחד יחד עם העיצורים, ולא על העיצורים או תחתם. יש בהצעת המיעוט עוד צד אחד טוב מאוד: היא אינה מתרחקת מתמונת הכתיב, ואינה מוסיפה אותיות של ממש, בניגוד להצעת כל הוועדה על הוי"וים והיו"דים שהיא מוסיפה במספר רב.

אני חושב, שהמציעים בעצמם אינם עומדים דווקא על צורת הסימנים שהציעו. אני חושב, שהסימנים עצמם אין בהם פתרון לשאלה, דומה לי, שאילו הוצעו סימנים, שהיו מיד נראים יפים, לא־מפריעים, אולי היה הקהל בכללו ניגש בצורה אחרת לגמרי גם אל ההצעה הזאת. אם כן, אני רוצה לבוא בכמה הצעות מעשיות:

ראשונה שלא לקבל את ההצעה המינימלית, אם אי אפשר לקבל את ההצעה המקסימלית, אלא להשהות את כל העניין לזמן מאוחר יותר ולהגיד: לא יכולנו להחליט. כמובן, אפשר להחליט בינתיים, שכללי ועד הלשון היו טובים, או שאפשר להכניס בהם כמה שינויים קלים. שנית: אני מציע, בלי שנחליט, אם רוצים לקבל את הסימנים ל־a, e, שנחליט כאן להמשיך בדיון עליהם, ונכריז על תחרות כל־ארצית בין גראפיקאים להציע שורת סימנים ל־a ול־e: והייתי מוסיף שתי שורות של סימנים: (א) סימן אחד ל־a, וסימן שישמש ל־e: (ב) שני סימנים שישמשו לצירי ולסגול, כדי שלא נצטרך עדיין ברגע זה לפתור את הבעיה של צירי וסגול. אם נקבל הצעות המתקבלות על הדעת, ז"א הממלאות את התנאים, שאינן מפריעות לכתיב, שיהיו כעין ניקוד העומד בין האותיות, שאיננו מרחיק את האותיות זו מזו יותר מדי, ושאינן לו דמיון־יתר לסימני הניקוד הנוכחי, כך שאיננו מטעה — אזי נוכל לשבת ולהחליט, שמא בין ההצעות האלה יש אחת, שנעז לבוא בה לפני הקהל.

שלישית: אני מציע לפנות אל פסיכולוגים, שעסקו בתורת הקריאה, ולבקש מהם חוות־דעת על הדרך, שבה צריך להציב סימנים לפי התנאים שלנו, ז"א לא אותיות, כי אם סימני ניקוד, שלא יפריעו מבחינה פסיכולוגית לקריאה. דיברתי ארוכות עם פסיכולוג אחד, שאמר לי, שהניקוד מפריע מאוד לקריאה, ושהסימנים, שהוצעו כאן, מפריעים לפי דעתו עוד יותר. אבל עדיין לא חקר את הדבר ממש.

לפי דעתי עשינו שגיאה פסיכולוגית עצומה, ששמרנו את הדבר בסוד. היינו צריכים לעורר ויכוח ציבורי רציני מן הרגע הראשון, לא ויכוח שהתקיים עפ"י שמועות שנקלטו מאיזה מקום. אפשר לתקן עוד שגיאה זו.

אני מציע, שהאקדמיה תעורר ויכוח פומבי עפ"י ידיעות אמיתיות. קודם כול הוויכוח, שהתקיים כאן, יוצא לאור בחוברת או בספר. כמו כן נעודד פרסומים שיביאו לוויכוח־אמת. אני מציע, שנדחה את החלטתנו לזמן ארוך. אני מתנגד לדרישה, שבגלל המורים נחליט מהר, שהרי אנחנו יכולים להביא בכייה לדורות ע"י החלטה מהירה, בין חיובית בין שלילית. אם נחליט במשך שנתיים, עשינו דבר גדול. בעמים אחרים התווכחו על שאלות כגון אלו לא שנתיים, כי אם עשרים שנה ויותר.

הא' סדן: כבר ישיבתנו הקודמת הייתה שונה מקודמותיה. הזמנת אורחים, ובייחוד באי כוח העיתונות והראדיו, הייתה כהזמנת בת־קול סמוכה ברשות הרבים, גם אם קולנו, שבא לעוררה, לא היה מוכן, כל שכן מתוקן לכך. ישיבתנו עתה דומה ושונה מקודמתה: היא דומה לה, שכן הבטיחה לעצמה גם עתה בת־קול סמוכה ברשות הרבים; היא שונה ממנה: לא בת־קול, אלא בנות קול הרבה, המצטרפות כדי מהומה קלה, רצינית ומשעשעת כאחת, הוא חלל אווירי של דיונונו. ודאי ניתן לנהוג יוהרה ולבטל מגבזה כל אותה מערכת ההדים ובני ההדים, אם כי עצם ההזמנה של האורחים, העיתונות והראדיו היא פרכה מעיקרו של דין, אבל אפשר

גם לנהוג עניות ולקיים "פוק חזי מאי עמא מליל". ולדעתי יפה עניות, בייחוד שמתכונת ההצעות חלקה, שאין עליו ערר, אין בו חידוש גמור, ואינו בעיקרו אלא כמין הרחבה של נוהג מקובל במעט או בהרבה, או תכלית מיצוי; וחלקה, שיצא עליו ערר, אינו אלא המצאה טכנית, הבאה לעקור הבחנה תכנית, כשעצם ההמצאה היא בגדר יכולתו של כל חבר משכילים, ואפילו של חבר הדיוטות מצוי. ובכן, מי שאונו כרויה לכל אותם הקולות שעלו מעברים, יכול היה בנקל להבחין בשני גלי תגובה — גל תגובה ראשון, קיבוצי יותר, והוא היה על דרך הדחייה החלוטה של אותו חלק ההצעות, השנוי במחלוקת חדה בוועדה ובמחלוקת חדה ממנה באקדמיה, והצד השווה שבאותה תגובה, שהיא דוחה את החידוש ורואה בו התנקשות בעצמו של הכתב, ככליה של הלשון. אמנם, מי שבדק בכללה של אותה תגובה, הבחין, כי יותר משנתנה דעתה על תוכנו של אותו חידוש, כלומר ביטול שבכתב של ההבדל שבין הצירי והסגול וביטול שבכתב של ההבדל שבין הקמץ והפתח, נתנה את דעתה על צורתו של החידוש. אבל כך דרכה של תגובת הרבים, שהיא נלחמת על הכלי כבית תפוסתו של החוכן, והיא תחושה נכונה, כי הא בהא תליא. גל תגובה אחרון היה אינדיבידואלי יותר, והשתתפו בו גם קצת בעלי מאניה, והצד השווה שבהם, שנאחזו בחידוש כמי שנוטל אותו אגוז כדי לדרדר את כל גל האגוזים, ולהמיר את הכתב האשורי בכתב הלאטיני על כל הגדולות והנצורות השמורות בו כביכול ללשונו. ואפשר שאין לך מה שעשוי לחזק את גל התגובה הראשון כגל התגובה האחרון, שכן יותר משהצליחו דחי החידוש להוכיח נזק, הצליחו אלה שנאחזו בו להרחיב בכוחו ומכוחו את פרצתם. לאמור, אם להעמיד את המסקנה, העולה מקצת התגובות המגוונות, על חודה, לפנינו דחייה של הצעת המיעוט של הוועדה, המתגלית כמעשה חשבון שלא מדעת בעלים. ודאי חובה להעיר, כי במערכת הפולמוס היו גם כמה מיני חריגה, מהם קשים, מדרכם של בני תרבות, שפגעו בכבודם של החכמים, בעלי ההצעה, ואין להסתתר מאחורי האמרה, כי במקום שיש חילול השם, אין חולקים כבוד לרב, שהרי אמירת "אין חולקים כבוד" אין פירושה חולקין אייכבוד, אבל כזו וכזאת תאכל חרב הוויכוחים. כי עם כל אותם מיני חריגה גילה הציבור התעניינות ערה ורוגשה בבעיה שלפנינו, ואין אנו פטורים ממתן דעת ראויה על כך.

הריני מתקנא בחברנו א"צ גרינברג, שהיה בו כדי מחאה קצרה וחוחכת, אבל הקנאה לא תועילני, כי מה שמותר לשכמותו, שהוא כאדוני לשוננו, אינו מותר לשכמותי, שאיני אלא משרתה. אבל לא אעלים, כי מחאתו שלו ושל כמותו, שעמידתם בתוכה של לשוננו כעמידתו, דיה לעשות בקיצור של דין מה שכמותי יגע לעשות באריכות של הנמקתו. גם אם אקצר בשעה שצריך להאריך. ההצעה לבטל את ההבדל שבכתב בין צירי וסגול, אף שהוא קיים במציאות השגורה עתה, ולבטל את ההבדל שבכתב בין פתח וקמץ, משום שאינו קיים במציאות הדיבור השגורה עתה — שתיהן פסולות מעיקרן. הצעה ראשונה פסולה מתוך שאינה מביאה במניין, כי משתבטל ההבחנה בכתב, הרי הביטול בכתב ישפיע על הביטול שבעל פה, ונמצאה ההצעה עוקרת או מסייעת לעקור מה שקיים במציאות הדיבור השגורה. הצעה אחרונה פסולה, כי לא דייה, שהיא מאשרת את הביטול הקיים במציאות הדיבור השגורה, היא עוקרתו גם מתוך הכתב, ועקירה כזאת כמותה כעקירה מתוך תולדות הלשון, ואפילו מתוך חיי הלשון. חברנו פרופ' בן-חיים, בהערותיו לוויכוח, דיבר על כך, כי הניקוד עצמו, כל שכן צורתו, אין בהם קדושה, ולפי שאין הבדל בין קמץ ופתח במציאות הדיבור, הילכך מותר לבטלו גם בכתב. ולעניין מציאות הדיבור נעזר בלשון קיימו וקיבלו, דהיינו לפני כך וכך שנים ישראל קיימו וקיבלו את ההברה הקרויה ספרדית, והנה תרשוני בחסדכם להתקומם על עצם השימוש בהגדרה קיימו וקיבלו, שכן הוא מחייב את המשכו לא יסוף, לא יעברו, שהרי אין אנו מוכסנים לעתיד, ועדיין לא ברור, האומנם ההחלטה של בן-יהודה, שנמשכנו לו כשני דור, היא הכרעה, שאין עליה ערעור, אבל אנו ערבים לעבר, שמתוך ששמר על ההבחנה בכתב, וחלק מכריע

של העם קיימו בהגייה, אין אנו רשאים לסתום לו מן הכתב אל הדיבור, כי עם כל התיימרותנו בדרך הטבע, שהיא דרך הדיבור אל הכתב, הרי דרך הכתב אל הדיבור עודה עיקר דרכנו בתחייתה של הלשון וכינונה. ואם לסמכות משמה של מציאות הדיבור השגורה — הרי היא ביטלה את הבדלת ההגייה שבין אל"ף ועי"ן ואת הבדלת ההגייה בין חי"ת וכ"ף רפויה, ובייחוד את הבדלת ההגייה בין טי"ו ותי"ו דגושה ורפויה כאחת. נמצא, שמתוך שאין היגיון ניתן לשיעורים, הרי ביטול ההבחנה בכתב בין קמץ ופתח משמה של מציאות הדיבור השגורה מן המוכרח שיביא גם לביטול ההבחנות האלו בכתב. הילכך דין, שלא נעשה את מציאות הדיבור השגורה קדושה; אמנם היא קדושת היום, והיום גדול, אבל מי כראש מוסדי לשוננו חייב לזכור, כי היום הוא אמנם היום, אולם הוא רק היום, והוא אך אמצע בין האתמול הארוך ובין המחר הארוך, אם ירצה השם, ממנו.

עד כאן דיברתי לשיטתם של מתקני הכתיב על דרך הנוהג המצוי, ועתה אומר לשיטתי, שאני אדוק בה זה שנים הרבה, ואף נתתי לה ביטוי להלכה ולמעשה. כל ההצעות השגורות הן פאליאטיב, והמבקש תיקון ממש חייב לחזור לשיטת הכתיב על דרך השיטה היחידה, הגואלת את לשוננו מהיותה מערכת חידות, כלומר על דרך ניקודם של כל דברי הדפוס והכתב שגור, ומה שעשינו לספרי תפילה, לספרי שירה, לספרי ילדים, נעשה לכול. דרך אחרת אין. ואם האקדמיה תהא מוכנה, הריני מוכן לומר דעתי בזה לכל פרטיה. ולמעשה: הריני מציע הצעה מרחיקת לכת — להסיר מעל הפרק את הצעת ביטול ההבדלים שבכתב שבין צירי וסגול ובין קמץ לפתח ולבחור ועדה חדשה לבעיה שלפנינו.

הא' בן-חיים: הא' סדן אמר, שהוועדה אמרה לבטל את ההבחנה בכתב בין פתח לקמץ. היכן הוצע דבר זה? הנכון הוא שאותו חלק הוועדה, שהציע לסמן a בטקסט לא מנוקד, הציע לכך סימן אחד. והרי זהו דבר שונה ממה שהא' סדן מייחס לוועדה.

הא' סדן: הוועדה הציעה ביטול ההבחנה של קמץ ופתח, ואם תתקבל הצעתה, ינהגו לפי אותו הניקוד בחלקים המנוקדים שבעיתון ובבית-הספר.

הא' שירמן: הרשו נא לי לברר הנחות יסוד מסוימות. שכנראה אינן ידועות לכל חברינו. הוזמנתי להשתתף בוועדה לקביעת כללי הכתיב, ועליי להדגיש כאן בכל לשון של הדגשה, כי לפני שהתחלנו לעבוד, ניתן לנו הסבר מפורש, לשם מה התכנסנו. נתבקשנו לסדר את כללי הכתיב לא לקהל המשכילים ותלמידי החכמים, אלא להמוני העם. אילו התכווננו למשכילים בלבד, הרי הייתה הבעיה פשוטה למדי. כפי שכבר הוצע הרבה פעמים, אפשר היה לקבוע כתיב אחיד לכל מלה מקראית, וכתיב זה הוא שווה גם בתוספת ניקוד וגם בלעדי. במקרים שהכתיב המקראי אינו עקיב, היינו צריכים לבחור בכתיב המלא ביותר הנמצא בכתבי הקודש, למשל לכתוב אותות, ולא אותות. לפיכך לא ישתנה "השלד" של מלה בניקוד ובלי ניקוד, ואנו נימנע מיצירת שני כתיבים בעברית. ד"ר בן-יהודה העיר בצדק, ששני כתיבים לכל מלה הם תקלה להוראת הלשון.

כאמור, אין אנו דוגמים לתלמידי-חכמים. קורא מלומד מסוגל לקבוע מתוך הקשר הדברים, ש"ספר" אינו "ספר" ו"קפה" אינה "קפה". ברם, נאמר לנו, שיש לעזור לאנשים, שאינם יכולים להקדיש את כל זמנם ללימוד הלשון, ואף על פי כן נדרשים הם לקרוא בלי טעויות. אם האקדמיה סבורה, שאין צורך בהקלות לגבי אלה, הרי נוכל להפסיק מיד את כל הוויכוח, שהרי במאמץ קטן נוכל לסדר לנו כתיב "מקראי" כנ"ל, וכך נצא ידי חובתנו. אולם אם הצעה זאת אינה נראית לכם, מסופקני אם יתר ההצעות שהוצעו כאן תוכלנה לפתור את הבעיה, אם נרצה לשרת את פשוטי העם, נצטרך להציע שני כתיבים, ואנו עושים זאת בצער רב, בהכירנו את הנזק, הנגרם בכך לחינוך. "שלד" המלה המקראית עלול להשתנות מאוד, כשמשמיטים

את ניקודו, למשל, מציעים אנו לכתוב אֹהֶלוֹ במקום אֹהֶלוֹ. איננו רואים דרך טובה מזו, וגם אתם, המציעים הצעות אחרות, אינכם יודעים, כיצד לשמור על "השלד", מבלי להשתמש בניקוד מלא, ואף מבלי ליצור כתיב חדש.

לאחר שהחלטנו, שאין מנוס משני כתיבים, השתדלנו בכל זאת להשתמש, עד כמה שאפשר, רק באותיות המצויות באל"ף ב"ת העברי, בראש וראשונה ביו"ד ובו"ו כאמות הקריאה. מה שנוגע לתנועות a ו e. כבר הודגש כאן, שנאלצנו להציע סימנים מיוחדים להן, אך כלל וכלל לא הייתה כוונתנו דוקא לאותו המשולש, שכה הרבו לדבר עליו מתנגדינו. אפשר בהחלט להמציא גם סימנים אחרים למטרה זו, אולי קווים קטנים בין האותיות, שלא יהיו גסים, ואעפ"כ יתבלטו ויספקו כסימון לתנועות. לא נתעקשנו בנקודה זו, ואפשר בהחלט להציע גם צורות אחרות — זוהי באמת רק שאלה של ביצוע מעשי! הייתה אי-הבנה גם לגבי כוונת הסימנים הללו, כפי שנראה למשל מדברי הנואם האחרון, ידידי הפרופ' ד' סדן. לא הצענו, חס וחלילה, לבטל את התנועות הקיימות בלשוננו. לצערנו משובש מבטאנו כיום, ואדרבא, אם מישוה יציע לנו, איך להבדיל בדיבור בין פתח לקמץ, תבוא עליו ברכה. ובוודאי שיש להקפיד גם על ההבדל שבין צירי לסגול. אם קובעים אנו צורות גראפיות מסוימות כסימנים ל a ול e, הרי אין הן באות כ ת ח ל י פ ל ג י ק ו ד, אלא כסיוע לקריאה. האיש הלומד מתוך שמיעה, מפיו של מורה היועץ לבטא כהלכה, או גם מתוך עיון בטקסט מנוקד — איש זה ידע, שאחד הסימנים המיוחדים הללו יכול להיות גם קמץ וגם פתח, והשני — גם צירי וגם סגול. אין בכוונתנו לבטל את הניקוד המקובל; מוצעת כאן רק שיטה של כתיב, אשר לפיה תהיה הקריאה פחות או יותר קרובה לקריאה הנכונה. ואם תאמרו, שוויתרנו כביכול על ההבדלים שבין פתח לקמץ, סגול לצירי, תוכלו בוודאי לטעון, שביטלנו גם את החספים ואת השוואים הנעים. ואני דווקא מחשיב עד מאוד את השוואים הנעים, והלוואי והיינו כולנו — לא רק התימנים! — מבטאים אותם בתכלית הבהירות. אכן, לא מצאנו סימנים בשבילם, אך בטוחני, כי מי שלמד את השוואים הנעים מתוך שמיעה, ידע לבטאם גם ללא סימון מיוחד — בדומה לקורא האנגלי, הרואה לפניו צירופי אותיות, אשר לעתים קרובות אינם אלא סמלים לצלילים, שיש לבטא, ואינם מזדהים עמם. יתר על כן, אותם הצירופים יכולים אפילו לסמן כמה צלילים שונים, כגון oo בעלות שלושה המבטאים השונים במלים כמו food, good, blood. הסימנים המוצעים על ידינו ישמשו רק כסיוע למבטא הנכון, ושיטתנו תהיה בהרבה יותר פשוטה מן השיטה האנגלית. ובסוף דבריי רוצה אני להעיר: אין כל טעם לטשטש את חומרת הבעיות העומדות כאן לדיון. לא נדבר מסביב לעניינים, אלא נחפש הכרעה ברורה. רשאים אנו, כמובן, לנהוג כדרך הסינים. הלימוד של הקריאה והכתיבה דורש אצלם שנים מרובות, ורק מעטים מביניהם מגיעים לידי שליטה בתחום זה. אותיותינו אמנם פשוטות יותר מסימני הכתב הסיני, אך גם פענוח מלינו המחוסרות סימני תנועות קשה לאדם הפשוט. ייתכן, כמובן, לשנות או לתקן בהצעתנו כמה פרטים. כפי שכבר אמר מר אבן-שושן, אפשר יהיה אולי להסתפק בהתחלה בשני השלבים הראשונים ולבדוק אחר כך, איך הם מתקבלים בעם. עכ"פ אינני חושב, כי נוכל להמשיך בחוסר שיטה בכתיב, כפי שנהגנו עד כה.

הא' כוכבא: לא בלשן אני, כי אם איש חינוך; ישבתי בוועדה כבא"כוח משרד החינוך והתרבות. אעיר אפוא הערותיי על הצד המתודי של בעיות הכתיב, שאין להימלט ממנו; ייתכן כי הדיון כולו אינו אלא דיון על המתודה של הכתיב. לא אכנס בוויכוח עם חברי הוועדה, שהרחיקו לכת בהצעותיהם; התווכחתי אתם בישיבות הוועדה. אעלה את אחת הסיבות לתמיכתי בארבעת הסעיפים הראשונים של ההצעה, ובייחוד בשלושת הסעיפים הראשונים שלה (אם כי אני חולק על כמה פרטים בהם).

אמר הפרופ' בן-חיים, כי כללי הכתיב, שנתפרסמו בחוברת "כללי הכתיב חסר הניקוד", לא נתקבלו בבתי-הספר. הדברים נכונים. אולם מה הן הסיבות? אחת הסיבות, ואולי החשובה ביותר, נעוצה בכך, שהכללים יצרו מצב, שהוא קשה ביותר לתלמיד ביה"ס היסודי והתיכוני כאחד, וכן לאדם הכותב והקורא. הכותב, הנזקק לכללים הללו, צריך להיות בקי היטב בדקדוק העברי המורכב מאוד, ולא עוד, אלא שכללי הכתיב הוסיפו על הדקדוק כללים ויוצאים מן הכלל, שאין התלמיד והלומד בכלל יכולים לעמוד בהם. מניתי בין 30 ל-40 כללים ותת-כללים כאלה בחוברת הנ"ל.

הרשו נא לי להביא דוגמות לתנועת החירק. לפי סעיף 4 יש לסמן כל תנועת i ביו"ד, אם אין אחריה אות בשווא נח. פירוש הדברים הוא, שעל התלמיד לדעת את כללי השוואים. לכלל זה קבע ועד הלשון יוצאים מן הכלל, כגון במלים ש מ ח ה, מ ל ו ה, ד מ י ו נ, ת ש מ ו ר, ש מ ר ו, שצורותיהן השונות צריכות להיות ידועות היטב לתלמיד. בניגוד לכלל בסעיף 4 אין לכתוב יו"ד "בצורת הנטייה של השמות מגזרת הכפולים", שאין בצורתם היסודית — יוצא מכאן, שהלומד צריך להכיר את הגזרות, ובהן את גזרת הכפולים, ואת השמות שנגזרו מגזרה זו, דברים שאינם קלים כל עיקר. כן אין לכתוב יו"ד "בעבר של הפעיל בפעלים של חסרי פ"ג ופ"י והנוטים לפיהם" — דבר המצריך ידיעת הגזרות; כן אין לכתוב, לפי כללי ועד הלשון, יו"ד אחרי מ"ם השימוש ובמלים כגון עֲנֵבִי (שהדגש בה הוא "לתפארת הקריאה") — ואיך ידע התלמיד אותם? בניגוד לכלל הזה (שהוא עצמו ניגוד לכלל בסעיף 4) כותבים יו"ד במלים כגון פִּיקֵחִים, כִּיסֵּאוֹת, זִכְרוֹן, בִּיקְשׁוּ, תִּיקְחוּ, ופִּיקְחוּ — צורות שונות ומגוונות, הדורשות ידיעה רחבה של הדקדוק ושל יסודות הלשון העברית.

לא אוסיף דוגמות כהנה וכהנה מן החולם והקיבוץ ויתר התנועות, המוכיחות, שהכוונה להקל בכתיב הביאה לתופעה הפוכה מזו, ולא עוד אלא שפגעה בצורת המלה העברית. אל נא תמצאו בדבריי שמץ של הקלת ראש בהחלטות ועד הלשון, שהיה בהן מן המהפכה בתיקון הכתיב; כוונת דבריי הייתה להצביע על הקושי, שיצרו ההחלטות הללו.

כלל חשוב הוא בהוראה: פשט דבריק, ערוך אותם כך, שיהיו נקלטים בלב הלומד בלי קושי, עד כמה שאפשר. ההצעות א—ד יסודן בכלל זה, והן אינן אלא צעד נוסף להחלטות ועד הלשון בקביעת כללי הכתיב חסר הניקוד. הן אינן חורגות מן המקובל, מן המסורת, כי הן מסתייעות באמות הקריאה, ואינן משתמשות באמצעים זרים לרוח הלשון העברית.

אפשר שישאל השואל: כיצד נתתם ידכם לכתיבת יו"ד לפני שווא נח, אחרי אותיות השימוש כגון לִפְנֵי וְכִכְלוֹת ואחרי אותיות אית"ן, כגון ת ש מ ו ר, נ ז כ ו ר, והוספת היו"ד פוגעת כאן בצורת המלה? על זאת יש לענות: (א) רוב כללי ועד הלשון פוגעים בצורת המלה, כגון בחולם, בקיבוץ וביו"ד, כדוגמות שהובאו לעיל, וכשם שחלק מכללים אלה הפכו למציאות (ביקשו, בוקר, חוקי וכד'), כן יהיו למציאות תוספות היו"ד האחרות למשל: (ב) כפי שכבר אמרתי, הצענו תיקונים נוספים לצורך פישוט הכתיב. בעשרות הישיבות של הוועדה לכתוב שהשתתפתי בהן ובעיון אחרי הישיבות עמדתי תמיד על התוצאות המכבידות הבאות בעקבות כל שיור וכל עמידה באמצע תהליך התיקון של תנועה כלשהי. כל עמידה כזאת מולידה כללים ויוצאים מן הכלל חדשים, המצריכים ידיעה יסודית של הלומד בדקדוק העברי, שאילו הייתה לו, לא היה צורך בתיקון הכתיב.

ההצעות א—ד פותרות את הבעיות של שלוש תנועות, היינו את בעית החולם, הקיבוץ והחירק, ופותרות אותנו מכתיבת שתי יו"דים ושתי וי"וים, המכערת את צורת המלה העברית, והן חשובות, אף אם יש בתיקונים אלה פתרון רק ל-18% של בעיות הכתיב העברי. אין התיקונים נמדדים באחוזים, כי אם לגופו של עניין. איני רואה דרך לתיקון הקמץ והפתח, הסגול והצירי, דרך זו לא נסתמנה עד עתה בוויכוחים בשתי הישיבות של האקדמיה. ייתכן

שאינ לפתורם בכלל. בגלל סיבה זו ומסיבה מתודית של יצירת כפילות קשה בכתוב — ובייחוד בכיתות ביה"ס היסודי — הייתי נותן את ידי לניקוד מלא של כל אוצר הספרות שלנו ושל ספרי הלימוד, ונהיה כגויים רבים אחרים, שלא רק הקונסוננטים כתובים בלשונם. צדק מי שאמר: אין למוד את הכתיב בקנה מידה של צורכי הרגע; העבר והעתיד צריכים להיות כנגד עינינו. מתוך התרשמות רבה מן המלה בשלמותה ומתוך אימון ממושך ומתמיד בקריאה ובלימוד ובהסתייעות בקונטקסט ילמד הלומד את צורת המלה העברית על אותיותיה ותנועותיה. ברם, אם שאיפה זו לניקוד מלא אינה בת ביצוע, יש לקבל — אולי בשינויים אחדים — את ההצעות א—ד של הוועדה לכתוב בשל הטעמים, שניסיתי לפרשם בדבריי. עם קבלת הצעות הוועדה בטלים אפוא כללי ועד הלשון, ואף אלה של הסגול והצירי, שאינם בהתאם להצעות הוועדה.

הא' אירמאי: בכוונתי להציג כאן את נקודת הראות של הצרכן. לא בלשן אנוכי, לא סופר ולא משורר, כי אם עוסק במקצועות טכנולוגיים פרוזאיים, ובתור שכזה אני נפגש עם "עמך", שאינם כל כך בקיאים בענייני לשון ודקדוק. מנהיגותנו החליטה לבנות את כלכלת הארץ על התעשייה, ולא על החקלאות כמקודם. לכן קיומנו ועתידנו תלויים בעיקר בפיתוח התעשייה ובחינוך דור של אנשים הבקיאים בבעיות טכנולוגיות. אני מורה, המלמד בטכניון נוער, המתכוון לעסוק בטכניקה. ציבור זה כמעט שאינו נזקק בלימודיו בטכניון לספר עברי. הוא משתמש בטקסט הכתוב במכונת כתיבה, מודפס בשעווית או באחת שיטות ההדפסה הנזקקות למכונת הכתיבה. לכן בשביל ציבור זה הניקוד אינו בא בחשבון מסיבות מעשיות. לא נוצר כרגע מכונת כתיבה, ונצטרך להסתפק ביבואן מחו"ל, כשהן מושתתות על פרינציפים מקובלים, כגון שיש בהן מספר מוגבל של סימנים, ושאי אפשר להוסיף בה באופן נוח סימנים מלמטה ומלמעלה. שנית — ציבור זה רחוק מאוד ממקצועות הומניסטיים. אין הוא מחבב לימוד שפות, וכללים של ניקוד ודקדוק רחוקים ממנו. אנו שמחים מאוד, אם הם בכלל יודעים להתבטא בצורה מובנת ולכתוב בשפה שאינה נלעגת, ושהקורא מבין אותה. שלישית — במקצועות אלה קיימים אלפים ורבבות של מלים ממוצא לועזי, שלא נוכל לעברת את כולן, כגון, סנטימטר, דצימטר, היסטוריה, אלגברה, גיאומטריה וכו', שהפכו כבר חלק מהלשון העברית החדשה. יש הרבה חידושים שנחדשו בזמן האחרון, כגון אִמְפֵּר, אִתֵּר וְאֵתֵר, מִתֵּן וּמִתֵּן, דָּגֶם וּדְגָם, שֶׁהֶן חֶלֶק מהתקן הישראלי והמופיעות בהוראות ביצוע בבית החרושת. ברור שבמקרים כאלה הדייקנות חשובה מאוד. הוראות אלו אינן מודפסות, בדרך כלל, אלא במכונת כתיבה. אם נביא זאת בחשבון, הרי הצרכן נזקק לשיטה כלשהי, שתאפשר לו לקרוא ללא ניקוד. לעת עתה לא נמצא פתרון לדבר. ורצוי, שתימצא איזו דרך, שתאפשר לו להבחין במבטא הנכון; אין הוא יכול לנחשן גם מתוך הקונטקסט.

משום כך סבורני, שמחובתה של האקדמיה להציע דרך כלשהי, ואני מבין, שההתלבטות היא קשה מאוד. מבין אני, שארבעת הכללים שהוזכרו בקשר ל־i, o, u מתקבלים על דעת רובנו. קיים קושי רב יותר לגבי e, a, שהכנסתן מפירה מסורת והרגל המורש בנו, ובייחוד אצל אנשים האמונים על הספרות העברית. אך לצערנו רוב העם איננו אמן על ספרותנו. לא הצלחתי לשכנע את המורים בטכניון לכתוב את ספריהם בעברית, כי הם טוענים שהדבר קשה עליהם. ע"י זה שאין כללים ברורים לקריאה ולכתיבה, אנחנו מרחיקים את העם, המשתמש במקצועות טכנולוגיים, מן השפה העברית ומן הכתיב העברי בכלל. הטכניון התחיל להשתמש בשנים האחרונות בספרים אנגליים, ואני רואה בזה סכנה רבה לעתיד שפתנו בתחום זה. ע"י כך עלולים אנו להרחיקם גם מדיבור עברי. מפני זה, סבורני, שיש למצוא מוצא כלשהו. באופן אישי אני מוכן לקבל את הצעת הוועדה, אם כי אין דעתי בעניין זה קובעת, כי אינני רואה את עצמי מוסמך לקבוע.

הא' לייבל: מדברים על אחדות. רוצים אחדות. ומה שיצא מתכניות אלה — אם התגשמה — לא תהיה אחדות. זאת תהיה סכיזמה גלויה וברורה. סכיזמה לא רק בארץ, אלא בכל תפוצות ישראל. יהודים יודעים עברית, יודעים לשון הקודש. הם מכירים אותה, זה פחות וזה יותר, מן הסידור, מן המקרא וגם מן הדקדוק העברי. ובכל אופן אין לומר, שתיוונים מרחיקי לכת יוכלו לכבוש את העם הזה במשך עשרות שנים. כל מי שאינו רוצה להוציא דברים לבטלה, צריך להתחשב בכך. לא שאני שמרן, אלא מוטב לשמור את היצר המהפכני לעניינים, שבהם המהפכה דוחקת באמת.

העניין יצא עכשיו מן המורים. אבל אלה יסלחו לי, אם אומר (אמרתי זאת כבר בפעם הראשונה שנודמנתי למסיבה כזאת): המורים דואגים יותר לעצמם מאשר לעתיד הלשון. בצד הפדגוגי צריך לטפל לחוד, באמצעים פדגוגיים, ולא באמצעים של כתיב. מעשה גדול בוודאי היה בעניין זה דרוש הרבה יותר תיוונים וחידושים בכתיב משהובאו לפנינו. מה שהציעו כאן הקיצוניים בוועדה, זה מעט מאוד. דרוש הרבה יותר. אמנם זוהי פשרה, אולם רקובה מלכתחילה, שכן אינה פותרת כלום. עיקר השאלה הוא, מה לעשות בניקוד. לבטלו? להשאיר אותו בשביל שטת, והוא גדול למדי, שעוד לא הוגדר? הרי בכך אנו משאירים אותה שנית שנגדה מתימרים ללחום. איך יילמד התנ"ך, איך תילמד שירה, שירה עברית מכל הדורות? איך יילמד דקדוק בלי ניקוד? הלא בלי הניקוד נופל עצם עניין הדקדוק כמו שהוא.

אילו באו ואמרו לנו: אנו בונים קודם כול דקדוק של העברית המדוברת ומתאימים כתיב לזה — היה זה הגיוני. לשון חדשה, לשון שהרבה מכלליה הישנים נתערערו. בונים סיסטמה חדשה ומתאימים לזה כתיב חדש. אבל זה לא אומרים. רוצים לנחם אותנו: הרי אנחנו משאירים הכול כמו שהיה. אבל אם משאירים בלשון הכול כמו שהיה, אם אין רוצים ליצור Neuhebräisch, אם אין רוצים לתת גושפנקה חברתית מכובדת כזאת ל"עברית הישראלית", צריך להישאר בישן גם לגבי הכתיב.

קשה מאוד לקרוא עברית. קשה מאוד לקרוא אנגלית, צרפתית, ובוודאי קשה מאוד לקרוא ערבית, סינית, יפנית. ובכל זאת לא באו העמים האלה לעשות מהפכות בכתיב ולהתרחק יותר מדי מכתביהם. לא ראינו גם שינויים גדולים בלשונותיהם למרות הקשיים, למרות שמאות מיליונים זקוקים שם לידיעת כתיב. הסינים כבר ניסו במשך 20 שנה שלוש שיטות, ולפי שעה לא יצא מזה כלום. ודאי כך יהיה גם אצלנו, כאשר הדבר קשור לא רק במה שקרוי סנטימנטים ולא רק ברגשות דתיים, אלא גם בקווים של הרגשת לשון, בקווים של תחושות אסתטיות. בוודאי אם נכניס אל"ף, זה יקל מאוד. ביידיש עשינו זאת — הוספנו עי"ן ואל"ף — כל מיני סימנים לווקאלים. ולא כן בעברית. אם נעשה סימן לכל תנועה, יאמרו הלינגוויסטים: אין כל הבדל, היכן אתה כותב, תחת האות או באות. אבל שונה העברית, כי הלאביליות הזאת של התנועה, הקלות שבה תנועה עוברת מזו לזו, היא מאופיינת של העברית. ייתכן שבעוד עשרות שנים, אם יגברו בינינו חסידי "העברית הישראלית", יהיה כך. השיבוש יהיה הקובע. אבל מה עשינו אנחנו עד כה? במקום ללמד הגייה עברית, במקום ללמוד מעדות המזרח, לימדנו את עדות המזרח לדבר כמונו, כאנשים, אשר העברית שלהם עברה בכור היתוך של לשונות ממשפחות אחרות, וזאת אנחנו רוצים לקבוע עכשיו כיסוד.

לדעתי כתיב עברי אפשרי רק כדיוקו, אם מלא, אם ניקוד מוחסר — לא חסר — המשאיר קצת לניחוש, לזיכרון. הכתיב המנוקד אידיאלי בשביל העברית. אולי יכול היה לשמש גם ללשונות אחרות, משום שהוא ברור ומובן. כתיב מצוין הוא, והיינו צריכים ללמדו בשש כיתות זו אחר זו. לא להרפות. אלא ללמד ניקוד ע"פ הדקדוק העברי¹ שאנחנו מכירים אותו. לא משום שכן כתוב בתנ"ך, אלא משום שהוא ברור ומובן, ויש לו המעלה הגדולה, שאין אנחנו צריכים לעשותו, אלא ישנו. פרופ' בן-יהיים, מה שאתה מציע הוא, שנחלל לגמרי מן הניקוד,

כי הרי תנ"ך לא נכתוב. ואז יהיה התנ"ך מוטל בצד, ומי ידע לקרוא בו, אם נלמד את הכתיב המלא הזה, ומי יקרא עוד נוסף על הקשיים האחרים בשירת ימי הביניים? פרופ' שירמן יודע זאת: מי יקרא אז את כל השירה הזאת? אינני חסיד גדול — על כל פנים לא באמונות ודעות — של כל הדורות הקודמים, אבל דבר אחד אני יודע: כי לשון, שערטלו אותה מערכיה האמנותיים, האסתטיים והתרבותיים, איננה שווה. אם עברית כזאת — יש לי עברית חיה אחרת — יש לי יידיש. היא לשון חיה, ויידישיסט ותיק כמוני אומר: האם בשביל זה, בשביל עברית זאת, עברית בלי שרשים, עברית, שפרופסורים מתאמצים במשך שנים ללמד את הקהל, שלשון המקרא והמשנה רק שלבים הם, שכבר עברו, וכל השגיאות, שאנו עושים, כבר נמצאות בהם, ולכן שגיאותינו כשרות — בשביל זה כדאי כל המאמץ הזה? אני חושד, שמישהו רוצה בכך, אבל ממילא תצא התרוקנות העברית המדוברת מן ההשפעות השוטפות מן התנ"ך ומן הספרות העברית ומן המסורת הלשונית הטובה, כדי לפנות מקום לקונגלומרט של השפעות, שלא חדלו עדיין. ועוד אנחנו נותנים לזה הכשר ע"י התעלמות מכל הבעיה.

עברית דורשת מסורת, ובלי ידיעת המסורת ובלי השתרשות במסורת אין לה עתיד. על כל פנים לא יהיו לה פנים. אני חושש לפניה של העברית גם בכתב וגם בתחביר וגם באוצר המלים. פעמים אני נראה כמשוגע לדבר אחד, כחסיד של התנ"ך. עדיין לא חדל התנ"ך להיות מקור לחידושים בלשון. עוד לשון התנ"ך עצמה יכולה להתפתח בינינו. מתי? אם אנחנו בעצמנו לא נתרחק ממנה, אם מצד פורמאלי ואם מצד ענייני.

לעצם הדבר: העניינים הטכניים הקטנים — חידוש זה, חידוש אחר — אינם חשובים. אבל אחרי הערעור, שיצא עתה מן האקדמיה על הקיים, המקובל, צריכה האקדמיה להכריז: כתיב עברי הוא כתיב דקדוקי מנוקד. כל השאר הם עניינים של עזר ארעי, ובעזר, אם אתה נוטל צבת כזו או קצת אחרת, אין זה כל כך חשוב. זהו רק שימוש מקרי.

ייתכן, שאני מגזים כלשהו בעניין זה, שכל כך הרבה רגשות פועלים בו. העיקר, שצריך להכריז: הכתיב היסודי של העברית הוא הכתיב העברי המנוקד. כל השאר אינו בא אלא בלית ברירה ולמקרה. ולא יהיה שום אסון, אם בביה"ס, גם בגימנסיה במקום לכתוב וי"ו יכתבו התלמיד והמורה את החולם בניקוד וי"ו. מה האסון? אבל העיקר הוא: שש כיתות ניקוד. אז ידעו עברית. מובן שהמורים צריכים לדעת עברית, והרי זו שאלה של סמינריונים, של אוניברסיטאות. העניין גדול למדי ודורש פוליטיקה לשונית מחושבת ורצינית. גם במקומות הגבוהים.

הישיבה החמישים ואחת

ביום החמישי, כ"ז באייר תשכ"ב, בשעות 9 עד 1, בבית האקדמיה בירושלים.

הנוכחים: חברי הכבוד האדונים הזו וסלושץ.

החברים האדונים אברמסון, אורבך, בן-חיים, בנעט, גרינברג, טוריסיני (יו"ר), ייבין, מירסקי, סדן, קוטשר, רבין, ריבלין, שירמן.
החברים היועצים האדונים אירמאי, בורלא, בן-נון, הגב' גרביל, זיידל, פרץ, קריב, שבטיאל, שלי.

אורחים: האדונים אבן-שושן, אורלינסקי, כוכבא, סיוון, צרפתי, קרמר (האורחים לא נכחו בשעת הדיון בסעיפים א—ג של סדר היום).
המנהל האמרכלי הא' מנור.

המוזכרים המדעיים האדונים איתן, אסטרך, דותן, הנמן, מדן, מנצור.